

ХААБ
ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БИРЖ

**ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БИРЖ
ТӨРИЙН ӨМЧИТ ХЯЗГААРЛАГДМАЛ
ХАРИУЦЛАГАТАЙ КОМПАНИЙН
ТӨЛӨӨЛӨН УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН
ТОГТООЛ**

2024 оны 12 сарын 23 өдөр

Дугаар 29

Улаанбаатар хот

**“Хөдөө аж ахуйн бирж” ХХК-ийн 2025 оны
Бизнес төлөвлөгөөг батлах тухай**

Компанийн тухай хуулийн 76 дугаар зүйлийн 76.1.1, Компанийн дүрмийн 11 дүгээр зүйлийн 11.5.9, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2024 оны 12 дугаар сарын 23-ны 01/4070 тоот албан бичгээр ирүүлсэн удирдамж 8 Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2024 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн 08 тоот тэмдэглэлийг тус тус үндэслэн ТОГТООХ нь:

1. Компанийн 2025 оны бизнес төлөвлөгөөг хавсралтаар баталсугай.
2. Энэхүү тогтоолын хавсралтаар батлагдсан бизнес төлөвлөгөөний хүрээнд үйл ажиллагааны нарийвчилсан төлөвлөгөөг бүтцийн нэгж бүрээр гаргаж, биелэлтийн явц, үр дүнг хагас, бүтэн жилээр тайлагнан ажиллахыг Гүйцэтгэх захирал (Ц.Батсайхан)-д үүрэг болгосугай.
3. Тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг Аудитын хороонд даалгасугай.

ТӨЛӨӨЛӨН УДИРДАХ
ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА

Ц.БОЛОРЧУЛУУН

ХААБ
ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БИРЖ

“ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БИРЖ” ТӨХХК-ИЙН БИЗНЕС ТӨЛӨВЛӨГӨӨ /2025 ОН/

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны байр, 1 давхар
Монгол Улс, Дархан-Уул аймаг, Дархан сум,
Олимпын гудамж 45059, 14 дүгээр баг, Дархан Юнайтед Арена

2024 он

АГУУЛГА

1	БИЗНЕСИЙН ТАНИЛЦУУЛГА	4
1.1	КОМПАНИЙН ТУХАЙ.....	4
1.1.1	Арилжаа	5
1.1.2	Клиринг, төлбөр тооцоо.....	9
1.1.3	Гишүүнчлэл	11
1.1.4	Итгэмжлэгдсэн этгээд.....	12
1.1.5	Санхүүгийн тайлангийн хураангуй.....	13
2	ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ	14
2.1	САЛБАРЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ.....	14
2.1.1	Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт.....	15
2.1.2	Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний импорт.....	16
2.1.3	Малын тоо, сүргийн бүтэц.....	18
3	БИЗНЕС ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	20
3.1	КОМПАНИЙН МЭДЭЭЛЭЛ	20
3.2	ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН БОДЛОГО	20
3.3	ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	21
3.3.1	Компанийн зорилго, зорилтуудын хэрэгжилт	22
4	САНХҮҮГИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	24
4.1	ЗАХ ЗЭЭЛИЙН БАГТААМЖ	24
4.1.1	Зорилтот зах зээл, таамаглал.....	25
4.2	ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ОРЛОГЫН БҮТЭЦ, ТААМАГЛАЛ.....	27
4.2.1	Орлогын төлөвлөлт.....	28
4.3	ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	29
4.3.1	Технологийн шинэчлэл	29
4.3.2	Ложистикийн сүлжээ	30
4.3.3	2025 оны үйл ажиллагааны төсвийн төсөл	31
5	ЭРСДЭЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ	33
5.1	ЭРСДЭЛИЙН ТӨРЛҮҮД.....	33
5.2	ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГА	33
6	ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ КАЛЕДАРЧИЛСАН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	Error! Bookmark not defined.

1.1 КОМПАНИЙН ТУХАЙ

“Хөдөө аж ахуйн бирж” ТӨХХК нь Монгол Улсын Их Хурлын 2011 онд баталсан “Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Засгийн газрын 2013 оны 30 дугаар тогтоол, Төрийн өмчийн хорооны 2013 оны 40 дүгээр тогтоолоор 2013 оны 3 дугаар сард байгуулагдсан бөгөөд “Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулийн дагуу хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд бэлтгэн нийлүүлэгч малчин, тариаланч, хоршоо, үндэсний үйлдвэрлэгчдийн хооронд хийгдэх бараа, түүхий эдийн арилжаа болон бараа, түүхий эдийг экспортод гаргах арилжааг тогтсон журмын дагуу зохион байгуулах, түүхий эд бэлтгэн нийлүүлэлтийн оновчтой тогтолцоог бий болгох үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг байгууллага юм. Бирж нь одоогийн байдлаар 100 хувь төрийн өмчит компанийн хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байна.

Бирж нь арилжааны зах зээлд оролцогчдыг түүхий эд бэлтгэлийн зохицуулалттай зах зээлд шилжүүлэх, олон улсын жишигт нийцсэн арилжааны платформыг нэвтрүүлснээр Монгол Улсын аймаг, сум бүрээс цахимаар арилжаанд оролцох боломжоор хангаж, хөдөө аж ахуйн салбарын түүхий эд бэлтгэн нийлүүлэгчид өөрийн хөдөлмөр, баялгийг зах зээлд зүй зохистой үнэлүүлэх, улмаар бизнесийн орчинд төлөвлөх боломжийг бүрдүүлж өгөхөд чиглэн ажилладаг.

Биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтыг хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батлахаар хуульчилсны дагуу Үйлдвэр хөдөө аж ахуйн сайдын 2013 оны А/35, А/135 дугаар тушаалаар биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтад ноос, ноолуур, амьд мал, хүнсний буудай, тосны ургамал /рапс/-ыг, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2019 оны А-409 дүгээр тушаалаар мах, арьс ширийг, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн А/668 дугаар тушаалаар биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтад Малын тэжээл болон Үрийн улаанбуудайг нэмж жагсаалтад оруулан баталсан ба биржээр нийт 8 нэр төрлийн бараа, түүхий эдэд суурилсан спот гэрээний арилжааг танхим болон цахимаар зохион байгуулж байна. Хөдөө аж ахуйн биржийг 2022-2026 онд хөгжүүлэх дунд хугацааны стратеги төлөвлөгөөг ТУЗ-өөр батлуулан, хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

ЭРХЭМ ЗОРИЛГО

Монголын хөдөө аж ахуйн салбарын бараа, түүхий эдийг бэлтгэн нийлүүлэх, хадгалах, тээвэрлэх, биржээр арилжих оновчтой тогтолцоог бий болгох замаар малчид, хоршоодын оролцоог нэмэгдүүлэх, үндэсний үйлдвэрийг чанартай түүхий эдээр хангах, экспортын орлогыг өсгөх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

АЛСЫН ХАРАА

Компанийн засаглалыг сайжруулах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний нэр төрлийг нэмэгдүүлэх, арилжааны зах зээлд оролцогчдын тоог нэмэгдүүлэх, ложистикийн төвийг бий болгох, зах зээлийн дэд бүтцийг сайжруулах, зах зээлийн хөрвөх чадварыг дээшлүүлэх.

ҮНЭТ ЗҮЙЛС

Нэр хүнд, Хариуцлага, Үнэнч шударга зарчим, Мэргэшсэн боловсон хүчин, Ёс зүй, Багаар ажиллах чавдар, Дэвшилтэд технологи нэвтрүүлэн олон улсын стандарт загварт нийцсэн “Хөдөө аж ахуйн бирж” Төрийн өмчит хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани болох.

2025 ОНЫ ТЭРГҮҮЛЭХ ЗОРИЛТ

- **Эрхзүйн орчны шинэчлэл**
- **Худалдааг хөнгөвчлөх**
- **Үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх**

1.1.1 Арилжаа

Биржийн арилжаа нь бүхэлдээ цахим горимд явагдах бөгөөд танхимын болон онлайн гэсэн 2 хэлбэртэй. Танхимын арилжаа нь Санхүүгийн зохицуулах хорооноос Хөдөө аж ахуйн биржийн арилжааны зуучлагч /брокер/-ын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөлтэй брокерын компани бүрийн тоогоор суудалтай бол цахим арилжааны оролцогчдын тоо хязгааргүй байх боломжийг бүрдүүлээд байна.

Биржийн арилжааг гэрээний онцлогоос шалтгаалан олон улсын жишгээр дуудлага худалдааны (call auction) болон үргэлжилсэн (continuous) арилжааны хэлбэрээр явуулна.

Дуудлага худалдааны арга нь тодорхой хугацаанд (5 мин) арилжаанд оролцогчдын захиалгыг бүртгэж, хамгийн их хэмжээ бүхий гэрээнүүд арилжаалагдах үнийг сонгох ба тухайн үнийг хүлээн зөвшөөрсөн санал бүхий захиалгууд үнэ, хугацаа гэсэн эрэмбээр биелнэ.

Үргэлжилсэн арилжааны хувьд захиалгуудын саналаар (ODM) болон тодорхой үнийн саналын загвар (QDM)-аар явуулах боломжтой. Захиалгуудын саналаарх загвар (ODM)-ын хувьд биелээгүй байгаа бүх нөхцөлт захиалгууд арилжаанд оролцогчдод нээлттэй харагдана. Харин тодорхой үнийн саналын загвар (QDM)-ын хувьд зөвхөн зах зээл үүсгэгчдийн оруулсан авах, зарах үнэ нийтэд харагдах бөгөөд бусад энгийн оролцогчдын нөхцөлт захиалгууд энгийн оролцогчдод харагдахгүй байна. Олон улсын жишгээр үүсмэл үнэт цаасны арилжааг үргэлжилсэн арилжаагаар явуулдаг.

Одоогоор биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтад ноолуур, ноос, мах, арьс шир, тосны ургамал, хүнсний буудай зэрэг 6 нэр төрлийн бараа, түүхий эд орсон ба тус бүрийн барааны тодорхойлолт, гэрээний стандартыг боловсруулан баталсан.

Барааны тодорхойлолт

Бирж зах зээлийн судалгаа, шинжилгээндээ тулгуурлан “Барааны тодорхойлолт”-ыг боловсруулан арилжих бараа, түүхий эдийн чанарт мөрдлөг болгон ажиллаж байна. Барааны тодорхойлолтыг арилжаанд оролцогч талууд мөрдөхөд хялбар байх, энгийн, ойлгомжтой байхад анхаарч, холбогдох үндэсний стандартад нийцүүлэн боловсруулдаг.

Барааны тодорхойлолтод дараах үзүүлэлтийг тусгасан байдаг. Үүнд:

1. Бараа, түүхий эдийн нэр (ямааны ноолуур, хонины ноос, хүнсний буудай гэх мэт);
2. Биржийн үйл ажиллагаанд хэрэглэгдэх барааны код, кодлох аргачлал (барааны код нь 6 оронтой тоо байх ба нэр, өнгө, чанар, боловсруулалтын түвшин зэргийг илтгэнэ);
3. Биржийн барааны техникийн шаардлага (Биржээр арилжих бараа, түүхий эдэд зөвшөөрөгдөх доод үзүүлэлтийг тодорхойлно);
4. Хаяглалт, хадгалалт, тээвэрлэлтийн нөхцөл (бараа, түүхий эдийн онцлогоос шалтгаалан ялгаатай байна);
5. Шаардлагатай бусад үзүүлэлт.

Биржийн арилжааны зах зээлд форвард, фьючерс гэрээний арилжааг нэвтрүүлэхтэй холбогдуулан арилжааны системд ашиглагдаж буй барааны тодорхойлолтуудад шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг оруулж, холбогдох бичиг баримтын шинэчлэлтүүд шат дараатай хийгдэж байна.

Биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн гэрээний стандарт

ГЭРЭЭНИЙ ТӨРӨЛ	СПОТ	ФОРВАРД
Суурилах бараа, түүхий эд	Гэрээгээр арилжих барааны нэр. Жишээ нь, “Ямааны ноолуур”	
Гэрээний код	001100-001324	“1”-“барааны код”-“дуусах огноо”
Богцын хэмжээ	10кг. (Арилжих нэгж гэж ойлгоно. Өөрөөр хэлбэл, арилжаанд 8кг зарна эсвэл авна гэсэн ойлголт байхгүй.)	1кг
Гэрээ хаагдах мэдэгдэл	Ажлын өдөр бүр	T+...
Хамгийн бага үнийн хэлбэлзэл	1000 төг. (Арилжаанд үнэ өөрчлөгдөж болох нэгж)	100 төг
Гэрээ хаагдах сар	1-12	Тухайн гэрээг хэд хэддүгээр сард хаагдахыг заана
Хүлээлцэх цэг	Итгэмжлэгдсэн агуулах	УБ + 21 аймаг
Арилжааны хуваарь	10:00-11:00	Тухайн гэрээ арилжигдах цагийн хуваарь
Гэрээ хаагдах горим	Арилжааны журам	Арилжааны журам
Сүүлийн арилжааны өдөр	Тухайн арилжааны өдөр	Гэрээг арилжих сүүлийн өдөр
Хүргэлтийн нөхцөл	T+7 (хүртэл)	-
Хүргэлтийн цэг	Итгэмжлэгдсэн агуулах	УБ+21 аймаг+сумын төвүүд (Тухайн барааг хүргэх (хүлээлцэх) цэг)
Үнэ тогтох аргачлал	Дуудлага худалдааны арга	Дуудлага худалдааны арга, Үргэлжилсэн арга

Төлбөр тооцооны нөхцөл	T+1(бараа хүлээлцсэн өдрөөс)	T+... гэрээ хаагдсанаас хойш ... хүртэл хоногийн хугацаанд төлбөр тооцоог хийнэ.
Үнийн өөрчлөлтийн хязгаар	RP±10 %	Тухайн гэрээний үнэ өмнөх хаалтын эсвэл жишиг үнээс тодорхой хувиас дээш эсвэл доош үнэ тогтохгүй байхаар системд хязгаарлалт хийдэг ба тухай гэрээнд хэдэн хувиар тогтоохыг шийддэг
Хүргэлтийн горим	Тухайн бараа бүтээгдэхүүнийг хүргэх горим	Хүлээлцэх акт ...
Дэнчин	10%	Тухайн гэрээ бүрт дэнчингийн хэмжээг клирингийн албанаас тогтоон зарладаг
Хэмжээний /жин, тоо ширхэг гм/ нэмэгдэл хорогдол	± 5% Тухайн бараа, түүхий эдийн жин, ширхэг, тоо хэмжээнд тодорхой бага хэмжээний илүү болон дутсан хэмжээг хүлээн зөвшөөрөх бөгөөд тухайн хэмжээг тусгана.	± 10 %

Арилжааны мэдээ

“Хөдөө аж ахуйн Бирж” ХХК 2024 оны 9 дүгээр сарын байдлаар 157 удаагийн арилжаа зохион байгуулж 862 удаагийн хэлцэлээр 5,599.3 тонн ноолуур, 1,959 тонн тосны ургамал, 1,020.6 тонн тэмээний ноос, 4,273.1 тонн хонины ноос, 3,149.1 тонн ямааны завод ноос, 26.5 тонн хонины завод ноос зэрэг нийт 943.1 тэрбум төгрөгний арилжаа хийсэн байна.

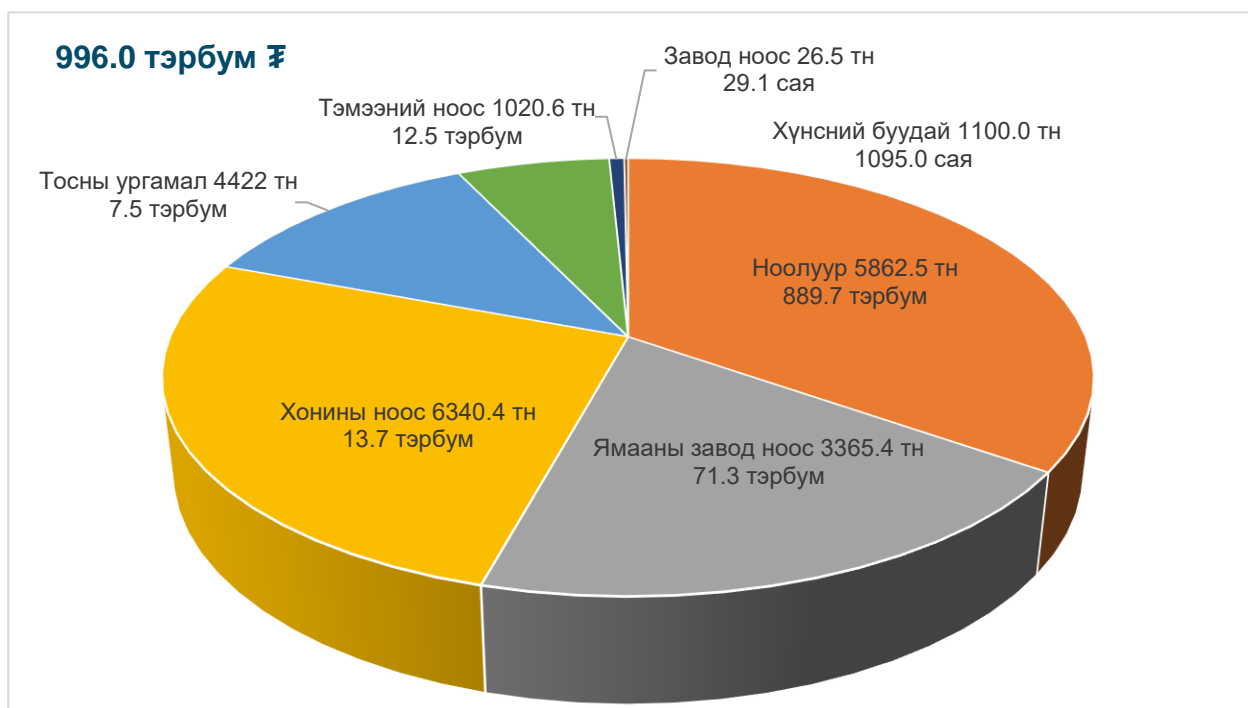
Энэ оны 3 дугаар улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад арилжаатай өдрийн тоо нэмэгдэж, арилжааны нийт үнийн дүн 13,1 хувиар өссөн байна. Энэ оны хамгийн өндөр дүнтэй арилжаа 5 дугаар сарын 27-нд 30.1 тэрбум төгрөг байсан бол, 3 дугаар сарын 27-нд хамгийн бага буюу 39.1 сая төгрөгийн дүнтэй арилжаа хийсэн байна. 2013-2023 оны байдлаар бирж нь нийтдээ 8 их наяд 147 тэрбум төгрөгийн үнийн дүн бүхий арилжаа зохион байгуулсан байна.

Биржээр арилжсан бараа, түүхий эдийн хэмжээ, 2020-2024

	Хэмжих нэгж	2020	2021	2022	2023	2024.12.20
Ямааны ноолуур	тн	6,944.2	6,085.4	7,879.9	6,300	5,862.5
Хонины ноос	тн	5,115.6	5,378.5	18,873.7	10,554.4	6,340.4
Тэмээний ноос	тн	1,316.4	479.2	1,960.2	986.8	1,020.6
Ямааны завод ноос	тн	1,736.9	2,323.5	2,027.3	2,379.1	3,365.4
Тэмээний завод ноос	тн	-	-	-	2.4	-
Хонины завод ноос	тн	508.8	51.2	24.1	67.8	26.5
Сарлагийн хөөвөр	тн	-	-	0.5	8.6	-

Очёс (ямааны ноолуур агууламж 12%-с их)	тн	-	2.9	-	-	-
Очёс (тэмээний ноос, самнасан)	тн	-	-	17.9	15.8	-
Тосны ургамал	тн	3,360	800	9,990	2,2321	4,422
Ямааны арьс	ш	-	30,000	-	-	-
Бодын шир	ш	-	-	-	4,400	-
Амьд мал	толгой	-	-	-	-	34,774
Мах	тн	-	-	-	-	1,504.9

2024 онд арилжсан бараа, түүхий эдийн хэмжээ, үнийн дүн

Арилжааны үнийн дүн, оноор (тэрбум ₮)

1.1.2 Клиринг, төлбөр тооцоо

Хөдөө аж ахуйн бирж нь бараа, түүхий эдийн зах зээлийн өнөөгийн нөхцөл боломж, онцлогоос шалтгаалан худалдагч, худалдан авагч талуудын бараа, түүхий эд худалдах, худалдан авах гэрээг үндэслэн төлбөр тооцоо хийж гүйцэтгэх буюу 2 талт (bilateral) клирингийн зарчмаар клиринг, төлбөр тооцооны үйлчилгээг үзүүлдэг.

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулиар хүлээсэн нэг чухал үүрэг нь зах зээлд оролцогчдын эрсдэлийг бууруулах, төлбөр тооцоог эрсдэлгүй шуурхай гүйцэтгэх нөхцлийг бүрдүүлэх явдал юм.

Олон улсад клирингийн үйл ажиллагааг зах зээлийн онцлогоос хамааран 2 талт (bilateral), төвлөрсөн (central) гэсэн 2 загвараар зохион байгуулж байна.

2 талт (bilateral) клирингийн загварын хувьд хэлцэл бүрийн 2 тал тухайн хэлцэлд харгалзах төлбөр тооцооны эрх, үүргээ шууд эдэлнэ. Бирж үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийн арилжааг зохион байгуулахтай холбоотой төвлөрсөн (central) загварыг нэмж нэвтрүүлэхээр ажиллаж байна. Клирингийн төвлөрсөн загварын хувьд хэлцэл бүр дээр оролцогчийн нөгөө тал нь клирингийн төв байдаг. Энэ загвар нь оролцогчийн хувьд хэлцлийн нөгөө талын шийдвэрээс шалтгаалсан аливаа эрсдэлийг бууруулах боломжийг олгоно.

Клирингийн үйл ажиллагаанд дээрх 2 загварыг хослуулан ашигласнаар дараах зорилгыг хангана. Үүнд:

1. Хэлцэл баталгаажуулах;
2. Хэлцэл цуцлагдахаас урьдчилан сэргийлэх;
3. Хэлцэл хуваах, нэгтгэх, шилжүүлэх зэрэг хэлцлийн төлбөрийн үүргийг бүрэн хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээ авах;
4. Арилжаалж буй бараа, түүхий эд болон мөнгөн төлбөр тооцооны гүйлгээг эмхэтгэх;
5. Зах зээлийн гэнэтийн хэт өөрчлөлтөөс үүдсэн аливаа эрсдэлээс хамгаалах.

Дэнчин

Арилжаанд захиалга оруулж буй оролцогч биржээс тогтоосон хэмжээгээр дэнчин байршуулах замаар хэлцэл баталгаажуулах, хэлцэл цуцлагдахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгыг хангадаг. Хөдөө аж ахуйн биржийн хувьд спот зах зээлд оролцогчийн өгөх боломжтой захиалгын дээд хэмжээ нь анхдагч дэнчинг арав дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцүү байхаар журамласан. Харин гишүүн брокерын компанийн хувьд анхдагч дэнчингээс гадна баталгаат дэнчинг байршуулж байна.

Үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийн зах зээл дээр анхдагч, баталгаат дэнчингээс гадна төлбөр тооцоо, хүргэлтийн дэнчинг нэмж тооцохоор төлөвлөж байна. Олон улсад дэнчинг тооцоолох хэд хэдэн түгээмэл арга байдаг ба бирж VaR (тухайн бүтээгдэхүүний үнийн түүхэн мэдээлэл дээр тулгуурлан дэнчин тогтоох аргачлал) загварыг ашиглаж байна.

Дэнчингийн хэмжээ

Дэнчингийн төрөл	Дэнчингийн хэмжээ	Байршуулах этгээд

Анхдагч	Нийт үнийн дүнгийн 10%	Арилжааны зах зээлд оролцогч
Баталгаат	20,000,000 төгрөг	Гишүүн брокер
Хүргэлтийн	Нийт үнийн дүнгийн 10%	Арилжааны зах зээлд оролцогч
Төлбөр тооцооны	Нийт үнийн дүнгийн 10%	Арилжааны зах зээлд оролцогч

Эрсдэлийн сан

Клирингийн төв нь зах зээлд үүссэн гэнэтийн хэт өөрчлөлтөөс үүсэх эрсдэлийг хамгаалах, зах зээлд оролцогчдын тогтвортой үйл ажиллагааг хангах зорилгоор эрсдэлийн сан үүсгэнэ. Эрсдэлийн сангийн хөрөнгийг Хөдөө аж ахуйн биржийн мэргэжлийн оролцогчдоос татан төвлөрүүлэх бөгөөд сангийн удирдлагыг бирж болон мэргэжлийн оролцогчдоос бүрдүүлэх юм. Эрсдэлийн сангийн үйл ажиллагааг тусгайлсан журмаар зохицуулах ба энэ журамд эрсдэлийн хөрөнгийг татан төвлөрүүлэх, зарцуулах, тайлагнах нөхцөл, шалтгааныг тодорхой дурдах болно.

Төлбөр тооцоо

Хөдөө аж ахуйн бирж нь Монгол Улсад хамгийн олон салбар, тооцооны төвтэй ХААН банк болон Голомт банкаар дамжуулан арилжаанд оролцогчдын дэнчингийн гүйлгээ, худалдах, худалдан авах гэрээний төлбөр болон бусад өдөр тутмын төлбөр тооцоог хийж байна. Үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийн арилжааг эхлүүлснээр төлбөр тооцоог Төв банк болон арилжааны бусад банкуудаар дамжуулан зохион байгуулахаар төлөвлөж байна.

Спот зах зээлийн төлбөр тооцоо нь t+1 зарчим буюу тухайн бараа, түүхий эдийн дараагийн үнэ тогтох хүртэл хугацаанд хийгдэж байна. Харин үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийн арилжааг зохион байгуулахад төлбөр тооцоог дараах төрлөөр зохион байгуулна. Үүнд:

1. Биет хүргэлтгүй гэрээний төлбөр тооцоо;
2. Биет хүргэлттэй гэрээний төлбөр тооцоо.

Биет хүргэлтгүй гэрээний төлбөр тооцоо нь t+0 зарчмаар өдрийн эцэст нэгээс доошгүй удаа хийгдэх бол биет хүргэлттэй гэрээний төлбөр тооцоо нь тухайн гэрээний хүргэлтийн онцлогоос шалтгаалан (t+14 гэх мэт) хүртэл хугацаанд хийгдэх юм.

Хөдөө аж ахуйн биржийн төлбөр тооцоо гүйцэтгэх үндсэн валют нь төгрөг бөгөөд цаашид гадаад валют руу хөрвөх боломжтой гэрээг нэвтрүүлнэ.

Биржийн төлбөр тооцооны дүн, /сая төгрөг/

	2020	2021	2022	2023	2024.12.20
Дебит	488,738.43	794,561.72	1,110,401.27	968,432.25	996,011.21
Кредит	488,738.43	794,561.72	1,110,401.27	968,432.25	996,011.21

1.1.3 Гишүүнчлэл

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хууль болон “Хөдөө аж ахуйн биржийн үйл ажиллагааны ерөнхий журам”-д арилжааны зуучлагч /Брокер/-ийн арилжаанд оролцох үндсэн шалгуур нь зуучлалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрлийг эрх бүхий байгууллагаас авсан байхаар заасан бөгөөд энэхүү зохицуулалтын дагуу Санхүүгийн зохицуулах хорооноос тусгай зөвшөөрөл авч биржийн байнгын гишүүнээр арилжаанд оролцож байна.

Түүнчлэн “Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд заасны дагуу “Хоршоо” нь тусгай зөвшөөрөл авах шаардлагагүйгээр байнгын бус гишүүнээр арилжаанд оролцох боломжтой.

Цаашид Монгол Улсын Засгийн газраас өрнүүлж буй “Шинэ хоршоо хөдөлгөөн”-ийг хэрэгжүүлэх таван (тав) их наядын “Шинэ хоршоо-Чинээлэг малчин” арга хэмжээний төлөвлөгөөний хүрээнд байгуулагдсан хоршоодыг биржийн байнгын бус гишүүнээр элсүүлж, чадавхжуулан биржийн арилжаанд татан оролцуулна.

Биржийн гишүүний тоо, 2020-2024

	2020	2021	2022	2023	2024.12.20
Байнгын гишүүний тоо	7	6	5	7	7
Байнгын бус гишүүний тоо	-	2	71	86	94
Нийт гишүүний тоо	8	8	76	93	101

Биржийн гишүүнчлэлийн төрлийн хувьд байнгын болон байнгын бус гишүүнчлэлтэй хэвээр байх ба байнгын гишүүд гишүүнчлэл, арилжааны эрхийн хүрээнд үйл ажиллагаа зохион байгуулж, арилжаанд оролцоно.

Бирж нь үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийн арилжааг нэвтрүүлснээр арилжаанд оролцогчдын төрөл, тоо өсөх бүрэн боломжтой. Биржийн гишүүнчлэлийн хувьд байнгын болон байнгын бус гишүүнчлэлтэй хэвээр байх боловч байнгын гишүүд арилжааны, зах зээл үүсгэх, клирингийн гэсэн гурван төрлийн эрхийн хүрээнд арилжаанд оролцоно. Биржээр арилжиж буй гэрээний төрөл ч нэмэгдэж байгаа учир зөвхөн биет бараа, түүхий эдийн хүргэлт хийх зорилгоор биржийн арилжаанд оролцож байсан оролцогчдоос гадна хеджер, спекулятор, арбитраж хийгчид зэрэг арилжаанд оролцогчид энэ зах зээлд оролцох боломжтой болно.

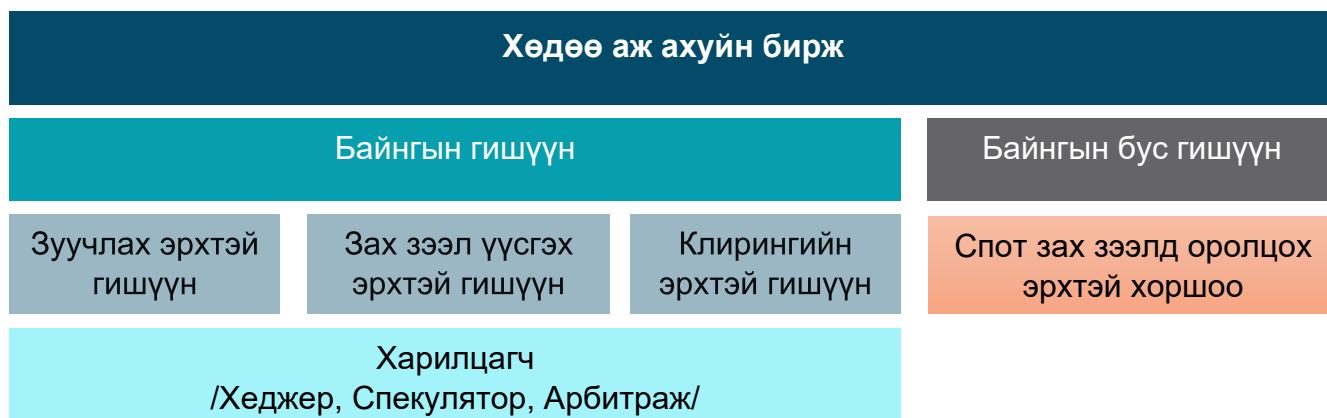
Биржийн байнгын гишүүн – Клирингийн эрхтэй

Өөрийн эсвэл харилцагчиддаа клирингийн үйлчилгээ үзүүлэх эрхтэй биржийн гишүүн байна. Клирингийн эрхтэй гишүүд нь харилцагчдын арилжааны дэнчин, төлбөр тооцоотой холбоотой аливаа харилцаанд клирингийн үйлчилгээ үзүүлснээр төлбөр тооцоог илүү хялбар найдвартай болгодог.

Биржийн байнгын гишүүн – Зах зээл үүсгэх эрхтэй (market maker)

Зах зээл үүсгэх эрхтэй биржийн гишүүн нь өөрийн агуулахад бэлэн бараа, түүхий эдтэй хуулийн этгээд байх бөгөөд тодорхой бараа, түүхий эдийн фьючерс гэрээг худалдах болон худалдан авах үнийн саналыг тогтмол оруулах үүрэгтэй байна. Зах зээл үүсгэгч нь тухайн гэрээг худалдах, худалдах авах үнийн саналыг тогтмол оруулж байдаг учир зах зээлийг байнгын хөдөлгөөнтэй, хөрвөх чадвартай болгож байдаг.

Биржийн арилжаанд оролцогчид

Харилцагч – Хеджер (Hedger)

Бараа, түүхий эдийн үнийн өөрчлөлтөөс үүдэлтэй бизнесийн эрсдэлээ удирдахаар арилжаанд оролцож байгаа оролцогчдыг хеджер гэж нэрлэдэг. Бараа, түүхий эд бэлтгэн нийлүүлэгч, түүнийг худалдан авагч үйлдвэр, тухайн бараа, түүхий эдийн зах зээлд бизнес эрхлэгч гээд төрөл бүрийн оролцогчид биржийн арилжаанд оролцож, үнийн эрсдэлээ удирддаг.

Харилцагч – Спекулятор (Speculator)

Өөрт байгаа мэдээлэл, судалгаа, таамаглал зэрэгтээ үндэслэн биржийн арилжаанд ашиг олох зорилгоор оролцогчдыг энэ төрөлд авч үзнэ. Спекуляторууд ямар нэг гэрээг хямдхан худалдан авч үнэтэй зарах гэх мэтээр үнийн өсөлт бууралтын дүнд ашиг олох зорилготойгоор арилжаанд оролцдог.

Харилцагч – Арбитраж хийгч (Arbitrageur)

Олон зэрэгцээ зах зээлд зэрэг тоглож нэгээс авч нөгөөд зарах зэргээр ашиг олохоор арилжаанд оролцож буй оролцогчдыг хэлнэ. Намар буудай хямд худалдаж аваад ирэх оны 1 сард хүргэх үнэтэй форвард гэрээ зарж худалдан авсан буудайгаа хадгалаад 1 сард нийлүүлж ашиг олох нь арбитражийн жишээ юм.

1.1.4 Итгэмжлэгдсэн этгээд

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуулийн хоёрдугаар бүлгийн тавдугаар зүйлийн 5.1.11 дэх заалтад агуулах, тээвэр, лаборатори зэрэг биржийн арилжаанд шаардлагатай оролцогчдын шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлж, тэдгээрт биржийн арилжаанд оролцох итгэмжлэл олгох тухай зохицуулсан. Эдгээр нь биржээр арилжигдах бараа, түүхий эдийн хадгалалт, хүргэлт, чанар стандартыг хариуцдаг чухал оролцогчид юм.

Гүйцэтгэх захирлын баталсан “Итгэмжлэгдсэн агуулахад тавигдах шалгуур үзүүлэлт”-ийг хангасан агуулахуудад биржийн итгэмжлэл олгодог бөгөөд итгэмжлэл хүсэгчтэй 3 жилийн хугацаатай Итгэмжлэлийн гэрээ байгуулан ажилладаг.

Итгэмжлэгдсэн этгээдийн тоо, 2020-2024

	2020	2021	2022	2023	2024.12.20
Итгэмжлэгдсэн агуулах (Улаанбаатар)	16	14	18	23	25
Итгэмжлэгдсэн агуулах (орон нутаг)	2	3	106	118	118
Итгэмжлэгдсэн тээвэрлэгч	-	-	-	-	-
Нийт итгэмжлэгдсэн этгээд	18	17	124	141	143

1.1.5 Санхүүгийн тайлангийн хураангуй

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ХӨРӨНГӨ						
Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө	3,366.11	291.70	1,808.64	949.55	4,460.35	460.89
Дансны авлага	1,155.59	641.85	2,174.53	2,027.58	2,090.81	2,131.92
Татвар, НДШ-ийн авлага	24.62	42.17	84.57	84.57	-	-
Бусад авлага	7.13	10.14	16.71	17.54	17.47	17.04
Бусад санхүүгийн хөрөнгө	-	-	-	-	-	-
Бараа материал	28.00	9.26	14.83	7.97	11.91	39.43
Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо	310.70	1,492.63	164.48	73.96	37.16	38.16
Бусад эргэлтийн хөрөнгө	-	-	-	-	-	-
Эргэлтийн хөрөнгийн дүн	4,892.15	2,487.74	4,263.76	3,161.18	6,617.71	2,687.45
Үндсэн хөрөнгө	688.04	1,664.01	2,007.26	1,998.12	1,814.87	1,782.71
Биет бус хөрөнгө /программ хангамж/	99.45	88.00	1,705.14	1,509.11	1,450.67	1,243.82
Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт	-	-	-	-	-	-
Эргэлтийн бус хөрөнгийн дүн	787.49	1,752.01	3,712.40	3,507.22	3,265.54	3,026.53
НИЙТ ХӨРӨНГИЙН ДҮН	5,679.64	4,239.76	7,976.16	6,668.40	9,883.25	5,713.98
ӨР ТӨЛБӨР БА ЭЗЭМШИГЧДИЙН ӨМЧ						
Дансны өглөг	80.72	85.02	174.35	-	16.81	-
Цалингийн өглөг	0.13	1.61	-	-	-	-
Татварын өр	167.35	25.49	451.06	184.30	553.06	483.06
НДШ-ийн өглөг	0.02	0.02	-	-	-	-
Богино хугацаат зээл	-	-	-	-	-	-
Хүүний өглөг	-	-	-	-	-	-
Ногдол ашгийн өглөг	-	543.27	-	-	-	-
Урьдчилж орсон орлого	-	-	-	-	-	-
Нөөц/Өр төлбөр/	-	-	-	-	-	-
Богино хугацаат өр төлбөр	0.46	-	-	-	-	-
Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө (борлуулах бүлэг хөрөнгө)-нд хамаарах өр төлбөр	-	-	-	-	-	-
Бусад богино хугацаат өр төлбөр	5.40	5.40	0.90	3.90	0.90	0.90
Богино хугацаат өр төлбөрийн дүн	254.09	660.82	626.31	188.20	570.76	483.96
Урт хугацаат зээл	-	-	-	-	-	-
Нөөц /Өр төлбөр/	-	-	-	-	-	-
Хойшлогдсон татварын өр	-	-	-	-	-	-
Бусад урт хугацаат өр төлбөр	-	-	-	-	-	-
Болзошгүй өр төлбөр	-	-	-	-	-	-
Урт хугацаат өр төлбөрийн дүн	-	-	-	-	-	-
Өр төлбөрийн нийт дүн	254.09	660.82	626.31	188.20	570.76	483.96
Эздийн өмч						
Энгийн хувьцаа-Төрийн	1,021.70	1,021.70	1,021.70	1,021.70	1,021.70	1,021.70
Эздийн өмчийн бусад хэсэг	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
Хуримтлагдсан ашиг	4,403.85	2,557.22	6,328.15	5,458.49	8,290.78	4,208.31
Эзэмшигчдийн өмчийн дүн	5,425.56	3,578.93	7,349.86	6,480.20	9,312.49	5,230.02
НИЙТ ЭХ ҮҮСВЭР	5,679.64	4,239.76	7,976.16	6,668.40	9,883.25	5,713.98

2 ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

2.1 САЛБАРЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Манай улсын эдийн засагт хөдөө аж ахуйн салбар нь чухал байр суурь эзэлдэг. Хөдөө аж ахуйн салбарын үйл ажиллагаа нь бусад хүчин зүйлээс илүүтэйгээр байгаль, цаг агаараас хамааралтай бөгөөд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн нь үндсэндээ хүн амын хүнсний хэрэглээ, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын түүхий эдийг хангаж байна.

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон) 2023 онд 70.4 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 16.6 (23.5%) их наяд төгрөгөөр өссөн бол 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр 30.6 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 2.1 (7%) их наяд төгрөгөөр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон) 2023 онд 23.5 хувиар өссөний 10.5 нэгж хувийг Уул уурхай, олборлолт, 2.3 нэгж хувийг Бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин, мотоциклийн засвар, үйлчилгээ салбар, 2.9 нэгж Тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа салбар, 1.3 хувийг Бүтээгдэхүүний цэвэр татварын салбар бүрдүүлсэн байна. Хөдөө аж ахуйн салбарын нэмэгдэл өртөг (2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр) 2022 онд өмнөх оноос 5.0 хувиар өссөн бол 2023 онд 7.4 хувиар өссөн. Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас барилт, ан агнуур 8.9 нэгж хувиар буурсан байна.

Хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь

	2019	2020	2021	2022	2023
Нийт ХАА-Бүгд	11.5%	12.8%	13.0%	12.8%	9.8%
Газар тариалан	0.9%	0.9%	1.3%	1.1%	1.1%
Мал аж ахуй	10.5%	11.8%	11.6%	11.6%	8.7%
ХАА-н бусад	0.1%	0.04%	0.09%	0.1%	0.01%

Эх сурвалж: ҮСХ

Ургац хураалтын явцын мэдээгээр улсын хэмжээнд 2023 онд 470.3 мянган тонн үр тариа, 179.4 мянган тонн төмс, 208.4 мянган тонн хүнсний ногоо, 258.2 мянган тонн таримал тэжээл, 55.4 мянган тонн техникийн ургамал хурааж, 16.6 сая тонн хадлан, 67.95 мянган тонн гар тэжээл бэлтгэсэн байна.

Өмнөх оноос хураасан таримал тэжээл 87.0 (50.8%) мянган тонн, хураасан хүнсний ногоо 59.5 (40.0%) мянган тонн, хураасан үр тариа 41.7 (9.7%) мянган тонн, бэлтгэсэн өвс, хадлан 7.7 (0.5%) мянган тонн, хураасан техникийн ургамал 6.1 (12.5%) мянган тонноор тус тус өсөж, харин хураасан төмс 34.6 (16.2%) мянган тонноор буурсан байна.

Улсын хэмжээнд 2023 оны эцэст тоологдсон төллөх насны нийт 30.9 сая хээлтэгч малын 17.0 сая (56.5%) нь 2024 оны эхний хагас жилд төллөсөн байна. . Эм хонины 73.7 хувь, үнээний 64.9 хувь, эм ямааны 60.4 хувь, гүүний 47.9 хувь, ингэний 31.6 хувь нь төллөжээ. Гарсан төлийн 90.9 хувь буюу 15.4 сая төл бойжиж байна. Бойжуулсан төл өмнөх оны мөн үеэс 2.6 (14.5%) саяар буурсан байна.

Мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл 2023 онд 8.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 1.7 тэрбум төгрөг буюу 2.5 хувиар буурсан байна Мал тооллогыг зун, намрын улиралд буюу 8, 9 дүгээр сард явуулж байснаа 1961 оноос мал, тэжээвэр амьтдыг жилийн эцэст 12 дугаар сард тоолдог болсон.

График 3. Мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл

Эх сурвалж: ҮСХ

Хөдөө аж ахуйн салбар, үүний дотор мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл нь боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын хүнсний бүтээгдэхүүн, нэхмэл эдлэл болон арьс, ширэн эдлэл зэрэг үйлдвэрлэлийн салбарын түүхий эдийг нийлүүлж, боловсруулах салбар болон үйлчилгээний салбарын үйлдвэрлэлийн өсөлтийг хангах, газар тариалангийн салбар нь хүн амыг аюулгүй, баталгаат хүнсээр хангах үндсэн нөхцөл нь болж байна.

2.1.1 Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт

Хөдөө аж ахуйн гаралтай гол нэрийн бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн экспорт 2023 онд 977.60 сая ам.доллар болж нийт экспортын орлогын 6.4 хувийг эзэлж байна. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний нийт экспорт өмнөх оноос 294.9 сая ам.доллар буюу 43.2 хувиар өссөн байна.

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн экспорт /сая ам.доллар/

	2019	2020	2021	2022	2023
Нийт экспорт - Бүгд	7,619.60	7,576.30	9,241.10	12,538.60	15,186.90
ХАА-Н ГАРАЛТАЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮН	621.38	421.69	556.77	682.72	977.60
Мал, амьтад тэдгээрээс гаралтай бүтээгдэхүүн	97.61	52.91	42.27	65.26	200.07
Ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн	12.46	11.09	89.31	99.74	160.74
Мал, амьтан болон ургамлын гаралтай өөх, тос	0.65	0.62	0.98	2.61	3.20
Хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүн	61.86	70.21	47.08	23.71	157.72
Түүхий болон боловсруулсан арьс шир, ангийн үс, эдгээрээр хийсэн эдлэл	14.12	7.43	6.48	5.24	4.75

Нэхмэл, нэхмэлийн бүтээгдэхүүн	434.67	279.48	370.66	486.16	451.15

Эх сурвалж: ГЕГ

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт өмнөх оноос өсөхөд мал, амьтад тэдгээрээс гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт 134.8 сая ам.доллараар, Хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүний экспорт 134.0 сая ам.доллараар, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт 61.0 сая ам.доллараар өссөн нь голлон нөлөөлжээ. Харин Түүхийн болон боловсруулсан арьс шир, ангийн үс, эдгээрээр хийсэн эдлэлийн экспорт 0.5 сая ам.доллараар буурсан байна.

Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний 2023 оны экспортыг бүтээгдэхүүний нэр төрлөөр авч үзэхэд, адуу 60 толгой, адууны мах 32.9 мянган тонн, хонь, ямааны мах 12.6 мянган тонн, дайвар бүтээгдэхүүн 1.0 мянган тонн, үхрийн хөлдүү мах 0.24 мянган тонн, лаазалсан махан бүтээгдэхүүн 5.0 мянган тонныг экспортод гаргаж Тэжээвэр шувуудын мах ба дайвар бүтээгдэхүүн экспортод гаргаагүй байна.

Экспортын биет хэмжээг өмнөх онтой үхрийн шинэ мах 2022 онд 8 тонныг экспорт гаргасан бол 2023 онд үхрийн шинэ мах экспортод гаргаагүй, 2022, 2023 онуудад үхэр, Тахиа, тэжээвэр шувууг толгойгоор гаргаагүй, гахайн мах болон гахай, шувууны өөх мөн эдгээр онуудад гаргаагүй байна.

Харин үхэр, адууны боловсруулсан шир экспортын хэмжээ 2022 оноос 57 хувиар, самнасан ноолуурын экспорт 17 хувиар тус бүр буурсан байна. Хонины сэмэлсэн ноосоны экспортын хэмжээ нь 2022 оноос 10 хувиар өссөн байна.

2.1.2 Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний импорт

Хөдөө аж ахуйн гаралтай гол нэрийн бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн импорт 2022 онд 1271.2 сая ам.доллар буюу нийт импортын 14.6 хувийг эзэлж байна. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний нийт импорт нь өмнөх оноос 198.2 сая ам.доллар буюу 18.5 хувиар өссөн байна.

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний импорт 2022 онд өмнөх оноос өсөхөд хүнсний бүтээгдэхүүний импорт 173.9 сая ам.доллар буюу 39.8 хувиар, нэхмэл, нэхмэлийн бүтээгдэхүүний импорт 30.1 сая ам. доллар буюу 29.0 хувиар өссөн нь голлон нөлөөлжээ. Мөн түүхий болон боловсруулсан арьс шир, ангийн үс, эдгээрээр хийсэн эдлэлийн импорт өмнөх оноос 2.8 сая ам.долларар буюу 43.9 хувиар, мал, амьтан болон ургамлын гаралтай өөх, тос 13.1 сая доллараар буюу 28.1 хувиар, мал, амьтад тэдгээрээс гаралтай бүтээгдэхүүн 20.6 сая доллараар буюу 17.0 хувиар тус тус өссөн байна.

Мал аж ахуйн гол нэрийн бүтээгдэхүүн импорт /мян.ам доллар/

	2021		Гаалийн нэгжийн дундаж үнэ	2022		Гаалийн нэгжийн дундаж үнэ
	тоо хэмжээ	үнийн дүн		тоо хэмжээ	үнийн дүн	
АМЬД МАЛ, ТОЛГОЙ						
Адуу	500	576.9	1,153.8	935.0	1,039.8	1,112.1

Үхэр	85	313.7	1,791.8	88.0	215.6	2,450.0
Хонь, ямаа	50	152.3	192.0	422.0	204.6	483.4
МАХ, ТОНН						
Үхрийн мах	4.5	78.9	17.6	6.8	222.0	32.7
Адууны мах	25.0	55.0	2.2	60.0	256.1	4.3
Дайвар бүтээгдэхүүн	523.1	452.7	0.9	400.4	352.3	0.9
Утсан, хатаасан мах, дайвар бүтээгдэхүүн	74.9	535.4	7.2	55.2	361.5	6.5
Өлөн гэдэс, давсаг, гүзээ	46.9	39.1	0.8	13.3	100.0	7.5
Малын өөх, тос	-	-	-	25.0	6.9	0.3
Лаазалсан махан бүтээгдэхүүн	379.9	381.6	1.0	523.1	452.7	0.9
НООС, НООЛУУР, ТОНН						
Сэмлээгүй эсвэл самнаагүй хонины ноос	302.6	352.6	1.2	180.7	463.8	2.6
Бохир ноолуур	132.7	5 548.5	41.8	-	-	-
Бусад мал амьтны самнасан болон самнаагүй үс, хялгас	596.6	5 644.6	6.5	75.0	289.6	9.5
Хонины сэмэлсэн ноосон, жижиглэн баглаагүй ээрмэл	2.1	244.6	118.1	40.1	348.1	14.4
Мал амьтны нарийн ширхэгт үс, ноосон ээрмэл	14.4	971.3	148.2	32.2	1,113.5	95.2
Эсгий /м2/	206.7	139.6	0.7	540.8	446.2	0.8
АРЬС ШИР, МЯН.ШИРХЭГ						
Адууны шир, мянган ширхэг	4.5	4.5	1.0	1.0	3.5	3.5
Үхэр, боловсруулаагүй адууны шир, сая.дм2	1.0	43.8	0.0	.1	45.2	598.3
Үхэр, адууны боловсруулсан шир, сая.дм2	953.2	43.8	0.0	75.5	45.2	0.6
Хонь, боловсруулсан мян.дм2 хурганы арьс,	2 520.0	38.2	0.0	0.0	0.0	-
Ямаа, боловсруулсан мян.дм2 ишигний арьс,	-	-	-	855.8	16.1	0.0

Эх сурвалж: ГЕГ

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний импортын 781.1 сая ам.доллар буюу 61.4 хувийг хүнсний бүтээгдэхүүн, 145.3 сая ам.доллар буюу 11.4 хувийг ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн, 142.1 сая ам.доллар буюу 11.2 хувийг мал, амьтад тэдгээрээс гаралтай бүтээгдэхүүн, 133.9 сая ам.доллар буюу 10.5 хувийг нэхмэл, нэхмэлийн бүтээгдэхүүн, үлдсэн 5.4 хувийг ХАА-н гаралтай бусад бүтээгдэхүүн эзэлж байна.

2.1.3 Малын тоо, сүргийн бүтэц

2022 оны жилийн дүнгээр малын тоо толгой 71.1 сая болж, өмнөх оноос 3.8 сая толгойгоор буюу 5.6 хувиар өссөн бөгөөд, адуу 4.8 сая, үхэр 5.5 сая, тэмээ 470.5 мянга, хонь 32.7 сая, ямаа 27.6 сая толгой тоологдлоо.

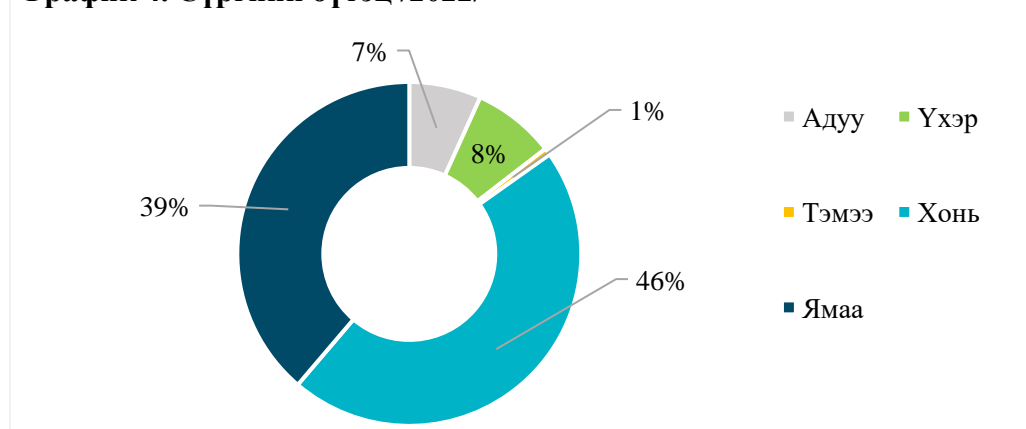
Малын тоо /мян.толгой/

	2019	2020	2021	2022
Адуу	4,214	4,093	4,324	4,821
Үхэр	4,753	4,732	5,022	5,512.8
Тэмээ	472.4	472.9	454	470.46
Хонь	32,267	30,049	31,087	32,747
Ямаа	29,261	27,720	26,456	27,569
Бүгд	70,969	67,068	67,343	71,120

Эх сурвалж: ҮСХ

Малын тооны өөрчлөлтийг төрлөөр авч үзвэл, 2022 онд хонь 1.7 (5.3 хувь) сая, адуу 0.5 (11.5 хувь) сая, үхэр 0.5 (9.8 хувь) сая, тэмээ 16.3 (3.6 хувь) мянган, ямаа 1.1 (4.2 хувь) сая толгойгоор тус тус өссөн байна.

График 4. Сүргийн бүтэц /2022/

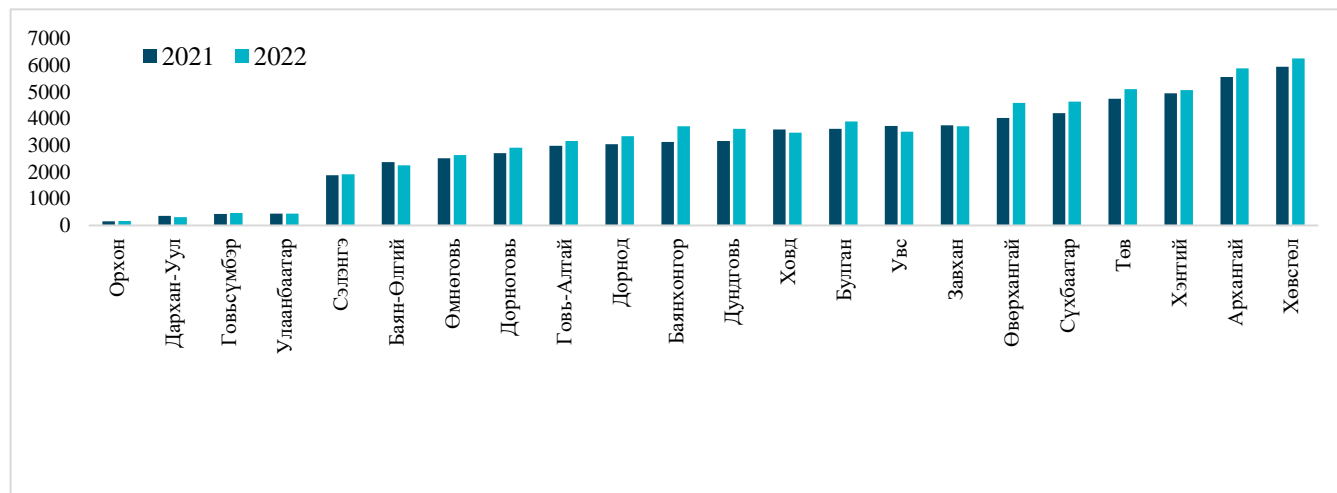

Эх сурвалж: ҮСХ

Улсын хэмжээнд нийт малын тоогоор 500.0 мянгаас дээш малтай сумдад Сүхбаатар аймгийн Баяндэлгэр, Баруун-Урт, Хэнтий аймгийн Хэрлэн, Өмнөдэлгэр, Хөвсгөл аймгийн Цагаан-Уул сумдууд орж байна. 400.0-500.0 мянга хүртэл толгой малтай сумдад Архангай аймгийн Батцэнгэл, Хөвсгөл аймгийн Бүрэнтогтох, Галт, Сүхбаатар аймгийн

Эрдэнэцагаан, Сүхбаатар, Мөнххаан, Түвшинширээ, Орхон аймгийн Арбулаг, Хэнтий аймгийн Баянхутаг, Батноров, Төв аймгийн Эрдэнэсант сумууд тус тус багтаж байна.

Малын тоо 2022 он, аймаг, нийслэлээр

Эх сурвалж: ҮСХ

Харин 50.0 мянгаас бага малтай 12 сум, дүүрэг байгаагаас хамгийн бага малтай нь Сэлэнгэ аймгийн Хүдэр сум 38.7, Сүхбаатар сум 19.4, Шаамар сум 23.79, Хөвсгөл аймгийн Цагааннуур сум 28.5, Цагаан-Үүр сум 32.3, Дархан-Уул аймгийн Дархан сум 23.9, Шарын гол сум 25.4, Орхон сум 48.13, Улаанбаатар хотын Налайх дүүрэг 48.13, Хан-Уул дүүрэг 46, Багахангай дүүрэг 26.1, Баян-Өлгий аймгийн Өлгий сум 47.4 мянган малтай байна.

---

3 БИЗНЕС ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд Монгол Улсын хэмжээнд хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн нэг л бирж үйл ажиллагаа явуулахыг баталгаажуулсан байдаг. Энэ нь эрх зүйн хүрээнд том давуу талыг бий болгож байна.

Нөгөө талаас “Хөдөө аж ахуйн бирж” ТӨХХК нь бусад биржүүдээс өрсөж, Монголд анх удаа таваарт суурилсан үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийг арилжаалж эхлэх гэж байгаагаараа давуу талтай.

3.1 КОМПАНИЙН МЭДЭЭЛЭЛ

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдрийн “Төрийн эзэмшлийн хувьцааг эзэмшигчийн эрхийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тогтоох тухай” 47 дугаар тогтоолоор Хөдөө аж ахуйн биржийн төрийн эзэмшлийн хувьцааг эзэмшигчийн эрхийг Хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хэрэгжүүлэхээр болсон. Хувьцаа эзэмшигчийн эрх Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яаманд шилжсэн болон Засгийн газрын бүтэц шинэчлэгдсэнтэй холбогдож Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн баталсан.

“Хөдөө аж ахуйн бирж” ТӨХХК-ийн Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлын 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 04 дугаар тушаалаар Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн даргаар Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга Ц.Болорчулуун, Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүнээр Төрийн захиргааны удирдлагын газрын дарга Б.Отгонцэцэг, Хүнсний үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга Д.Довчинсүрэн, Салбарын хяналтын газрын дарга Б.Батшагай, Хөрс, ургамал хамгаалал, үр сортын хэлтсийн дарга Э.Уламбаатар, Төрийн өмчийн бодлого зохицуулалтын газрын даргын туслах О.Баттулга нарыг, Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2024 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрийн 24 дүгээр тогтоолоор нарийн бичгийн даргаар Э.Сугарбаяр нар томилогдон ажиллаж байна.

Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2023 оны 9 дүгээр сарын 20-ны өдрийн 14 дүгээр тогтоолоор компанийн Гүйцэтгэх захирлаар Ц.Батсайхан томилогдон ажиллаж байна.

3.2 ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН БОДЛОГО

Олон улсын жишигт бараа, түүхий эдийн биржийн үйл ажиллагааг амжилттай авч явах, хөгжүүлэх чухал хүчин зүйлийн нэг бол чадварлаг баг, боловсон хүчин байдаг. Биржийн үйл ажиллагаа нь түүний гишүүд болон харилцагчдад найдвартай үйлчилгээ үзүүлэх чадварлаг хүний нөөц дээр тулгуурлах бөгөөд мэдлэг, туршлагатай хүний нөөцийг эрэлхийлж, тасралтгүй хангагдаж байх нь чухал юм. Биржийн зүгээс энэ салбарт ажиллаж туршлага хуримтлуулсан чадварлаг хүний нөөцийг бүрдүүлэх, шинээр чадвар, туршлагатай ажилтан авч ажиллуулахаар зорин хүний нөөцийн бодлогын баримт бичгийг баримтлан ажиллаж байна.

Хүний нөөцийн бодлого нь компанийн эрхэм зорилго, зорилтыг хангаж ажиллахад үйл ажиллагааны онцлог, шаардлагад нийцэх мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцөөр тасралтгүй хангах, нэгэнт бүрдүүлсэн хүний нөөцийн ажлын гүйцэтгэл, сэтгэл ханамжийг

дээшлүүлэх, хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдэнэ.

Компанийн үйл ажиллагааны онцлог, хүний нөөцийн шилжилт хөдөлгөөнөөс үүсч болох нөхцөл, үр дагаврыг урьдчилан тооцох, хүний нөөцийн зардлыг хэмнэх, цаашид шаардлагатай хүний нөөцийг төлөвлөх, сургаж хөгжүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулахаар үндсэн гурван зорилтыг богино, дунд хугацаанд хэрэгжүүлэх бодлоготой ажиллана. Үүнд:

Зорилт 1. Компанийн үйл ажиллагааг хэвийн явуулах, чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд чадварлаг хүний нөөцөөр тасралтгүй хангах зорилтын хүрээнд:

- Компанийн үндсэн чиглэлийн хэлтсүүдийн мэргэжилтнүүдийн орлон ажиллах чадварыг нэмэгдүүлэх;
- Ажлын байр шинээр бий болсон, сул орон тоо гарсан тохиолдолд дотоод эх үүсвэрээс сонгон ажиллуулах. Тухайн албан тушаалд нэр дэвших ажилтан байхгүй тохиолдолд гадаад эх үүсвэрийг ашиглах;
- Үндсэн чиг үүргийн албадын мэргэжилтнүүдийн нөөц бүрдүүлэлтийг дотоодын их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт биржийн үйл ажиллагааны талаар оруулах, хамтран ажиллах;
- Ижил төстэй байгууллагуудын мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийн талаар иж бүрэн судалгаатай болох;

Зорилт 2. Ажилтнуудын ажлын гүйцэтгэлийг сайжруулах, сургаж хөгжүүлэх зорилтын хүрээнд:

- Ажилтнуудад байгууллагын эрхэм зорилго, зорилт, үнэт зүйлсийг ухамсарлуулах;
- Шинэ ажилтныг чиглүүлэх, дадлагажуулах;
- Нийт ажилтнуудыг сургаж, хөгжүүлэхэд дотоод нөөц бололцоог ашиглах;
- Ажлын гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиглэсэн сэдэлжүүлэлтийг хийх;
- Ажилтнуудын ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэх оновчтой аргачлал боловсруулж, хөгжүүлэх;
- Ажлын гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиглэсэн сэдэлжүүлэлтийг хийх;
- Мэргэшүүлэх чиглэлээр сургалтад хамруулах;
- Байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх;

Зорилт 3. Ажилтнуудын нийгмийн халамжийн баталгааг хангах, ажлын байрны орчин нөхцлийг сайжруулах зорилтын хүрээнд:

- Ажилтнуудын сэтгэл ханамж, нийгмийн баталгааг хангах;
- Ажилтнуудыг идэвхжүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах;
- Байгууллагын нэр хүндийг өсгөх;
- Ажиллах орчин нөхцөл, нийгмийн баталгааг хангах;

3.3 ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

“Хөдөө аж ахуйн бирж” ТӨХХК нь 2025 онд Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн баталсан компанийн бүтцийн дагуу “Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд заасны дагуу арилжаа зохион байгуулах, мэргэжлийн оролцогчийн хүрээнд

гишүүнчлэл хэрэгжүүлэх болон арилжаатай холбоотой төлбөр тооцоо, ложистикийн үйл ажиллагааг зохион байгуулж ажиллана.

3.3.1 Компанийн зорилго, зорилтуудын хэрэгжилт

Хөдөө аж ахуйн бирж нь үйл ажиллагааны цар хүрээ, зах зээлээ тэлэх, биржийн оролцогчдын үйл ажиллагааг дэмжих чиглэлээр 6 бүлэг ажлыг төлөвлөн, бэлтгэл ажлыг эхлүүлээд байна. Эдгээр ажлууд нь биржийн үйл ажиллагаа, хөдөө аж ахуйн салбарын тогтвортой хөгжил болон улсын эдийн засаг, мөнгөний эргэлтийг дэмжих чухал ач холбогдолтой юм.

Стратеги зорилго 1: Биржийн зах зээлийн зохицуулалт, эрх зүйн орчинг сайжруулах;

Биржийн зах зээлийг боловсронгуй болгох замаар холбогдох хууль, журамд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн санал боловсруулах, төрийн бодлого төлөвлөлттэй уялдуулах замаар “Хөдөө аж ахуйн биржийн тухай” хуулийн шинэчилсэн найруулгыг Монгол Улсын Их Хурлаар хэлэлцүүлэн батлуулж, биржийн үйл ажиллагаанд мөрдөн ажиллана.

Биржийн үйл ажиллагаанд хамаарах хөдөө аж ахуйн салбарт хэрэгжүүлж буй богино, дунд, урт хугацааны төрийн бодлого төлөвлөлт, хөтөлбөрийн уялдаа холбоог хангаж, үе шаттайгаар хэрэгжүүлэн ажиллана.

Стратеги зорилго 2: Биржийн бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг сайжруулах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх;

Биржийн бүтэц зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг сайжруулж, ажлын үр дүнг нэмэгдүүлэх, чадавхжуулах, ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээний тогтолцоог бий болгох, санхүү болон эрсдлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэн, маркетинг, олон нийтийн харилцааг өргөжүүлэх, зах зээлийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх талаар уялдаа холбоо бүхий цогц ажлуудыг зохион байгуулна.

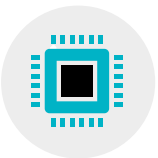
“Төрийн байгууллагуудыг бүсчлэн байршуулах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 12 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Засгийн газрын “2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т Хүнс, хөдөө, аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамыг түүний харьяа байгууллагуудын хамт Дархан-Уул аймагт нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбогдуулан ажлын байрны таатай орчин нөхцлийг тухайн жилийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлөөр баталсан жилийн төсөвт багтаан бүрдүүлэх, “Хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг”-т заасны дагуу хүний нөөцийг бүрдүүлэх, мэргэшүүлэх, чадавхжуулах арга хэмжээг авч ажиллана.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 218 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд бэлтгэл ажил хангах, хувьцаа эзэмшигч болон эрх бүхий байгууллагаас гаргасан шийдвэрийг хэрэгжүүлэн ажиллана.

Стратеги зорилго 3: *Биржийн гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх;*

Биржийн гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлж, гадны ижил төстэй үйл ажиллагаа эрхлэн явуулдаг биржүүдтэй туршлага солилцох, "Хамтран ажиллах санамж бичиг" байгуулсан таваарын биржүүдтэй хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх арга замын тодорхойлох, холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, мэргэжлийн холбоод, төсөл, хөтөлбөрүүдтэй хамтран ажиллах төлөвлөгөө боловсруулж, гадаад харилцааг тэлж ажиллана.

Стратеги зорилго 4: *Мэдээлэл технологийн цахим шинэчлэлт хийх;*

"Цахим хөдөө аж ахуй" бодлогын хүрээнд биржийн үйл ажиллагаа, арилжаа, клиринг, төлбөр тооцоо, дэд бүтцэд шаардагдах техник, технологийн системийг хөгжүүлж, цахим шинэчлэлтийг хийнэ.

Стратеги зорилго 5: *Биржийн зах зээлд оролцогч руу чиглэсэн тэнцвэртэй бодлого хэрэгжүүлэх;*

Биржийн зах зээлд оролцогчдод тавигдах нөхцөл, шаардлагыг үйл ажиллагааны онцлогтой уялдуулан оновчтой тогтоох, зах зээлийн мэдээ, мэдээллээр хангах, тэдгээрийн тоог нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

"Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал" үндэсний хөдөлгөөн, "Шинэ сэргэлтийн бодлого"-ын Хот, хөдөөгийн сэргэлтийн хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалан мал аж ахуйн салбарт үүсэж болзошгүй гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, мал аж ахуйн үйлдвэрлэл, малчдын хоршоог дэмжих замаар тогтвортой хөгжүүлэх "Шинэ хоршоо хөдөлгөөн", Малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжих "Цагаан алт" хөдөлгөөн, "Атар-4 тариалангийн тогтвортой хөгжлийн аян"-ы хүрээнд биржийн арилжааны зах зээлд оролцогч малчин, тариалан эрхлэгч, хоршоо, эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэгч, үр үржүүлэг, тэжээлийн болон гурилын үйлдвэр, агуулах, тээвэр, лабораторийн үйл ажиллагаа эрхлэгч, боловсруулах үйлдвэр, экспортлогч аж ахуйн нэгжүүдэд биржийн үйл ажиллагааг танилцуулах, чадавхжуулах, арилжаанд татан оролцуулах боломжийг тодорхойлон ажиллана.

Стратеги зорилго 6: *Биржийн дэд бүтцийг сайжруулах;*

Биржийн итгэмжлэгдсэн этгээдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, агуулах, лаборатори, тээвэрлэгч бүхий ложистикийн үйл ажиллагааг сайжруулж, орон нутагт Ложистикийн төвийн үйл ажиллагааг эхлүүлж, дэд бүтцийг хөгжүүлнэ.

4 САНХҮҮГИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

4.1 ЗАХ ЗЭЭЛИЙН БАГТААМЖ

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтыг Хөдөө аж ахуй, худалдааны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална гэж заасны дагуу ямааны ноолуур, ноос, амьд мал, хүнсний буудай, тосны ургамал, мах, арьс шир, малын тэжээл, үрийн буудайг биржээр арилжаалах бараа, түүхий эдийн жагсаалтад тус тус оруулан баталсан байдаг.

Бирж 2024 оны байдлаар ноолуур, ноос, амьд мал, мах, арьс шир, хүнсний улаанбуудай, үрийн буудай, тосны ургамлын спот болон форвард гэрээний арилжааг зохион байгуулж байна. Ирэх жилүүдэд биржээр арилжих барааны жагсаалтад багтсан бусад бараа, түүхий эдийн арилжааг идэвхжүүлэх, мөн биржийн барааны жагсаалтад шинээр бараа, түүхий эд нэмж оруулах, бусад гэрээний арилжааг нэвтрүүлэхээр төлөвлөн ажиллаж байна.

Хүнсний буудай, үрийн буудай, амьд малын худалдаа бүхэлдээ дотоодын зах зээлд нийлүүлэгддэг бол бусад бараа, түүхий эд дийлэнх нь урд хөрш рүү хагас боловсруулсан хэлбэрээр экспортлогдож байна. Салбарын боловсруулах үйлдвэрлэл хангалттай хөгжөөгүй нь нэг худалдагч, нэг худалдан авагчтай мэт өрсөлдөөн багатай, худалдаа голлосон зах зээлийг бий болгожээ. Түүхий эдийн бодит үйлдвэрлэлийн хэмжээ нь малын тоо, тариалалтын хэмжээ, байгаль, цаг уурын нөхцлөөс хамаарна. Нийт зах зээлийн багтаамж, бодит үйлдвэрлэл нь тогтмол бөгөөд дотоодод арилжигддаг хүнсний буудай, амьд малын зах зээлийн хэмжээ инфляцийн түвшнээс, харин экспортод чиглэсэн бусад түүхий эдийн хувьд валютын ханшаас шууд хамаарч байна.

Малын тоо толгойн өсөлт /мян.толгой, таамаглал*/

	Бүгд	Адуу	Үхэр	Тэмээ	Хонь	Ямаа
2023	74,895	4,824	5,917	481	35,324	28,349
2024	78,525	4,844	6,231	491	38,065	28,896
2025*	81,632	4,834	6,320	501	40,807	29,169
2026*	83,997	4,790	6,418	512	43,269	29,008
2027*	84,894	4,704	6,526	524	44,962	28,178

Эх сурвалж: Дэлхийн банкны ЭДТ-ийн Махны судалгааны тайлан

Эдийн засгийн эргэлтэд оруулах малын тоо /толгой, таамаглал*/

	Бүгд	Адуу	Үхэр	Тэмээ	Хонь	Ямаа
2023	14,866	538	652	33	7,270	6,374
2024	16,133	545	837	34	7,948	6,769
2025*	17,691	576	1,121	34	8,775	7,184
2026*	19,351	610	1,131	35	9,886	7,689

2027*	21,537	646	1,140	36	11,399	8,316

Эх сурвалж: Дэлхийн банкны ЭДТ-ийн Махны судалгааны тайлан

Зах зээлийн таамаглалыг хийхдээ тухайн зах зээлийн онцлогт тохируулан шугаман загвар ашиглах бөгөөд дараах нөхцөлүүдийг тавьсан болно. Үүнд:

- Таамагласан нийт үйлдвэрлэлийн хэмжээ болон түүхий эдийн үнэ урвуу хамааралтай.
- Хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлийн бодит хэмжээ жил бүр тогтмол хувиар өсдөг ба биржээр арилжаалах хэмжээ тогтмол байна. Учир нь дотоодын үйлдвэрлэл жил бүр мөн хэмжээгээр өсдөг.

(Шугаман загвар гэдэг нь $Y=b_1*x+b_2$ тооцооллын үр дүн хугацааны нэг үе тутам тогтмол b_1 коэффициентээр өөрчлөгддөг загвар).

Зах зээлийн нийт хэмжээг бодох загвар

$$Q = 0.7 Q_{(-1)} + 0.2 Q_{(-2)} + 0.1 Q_{(-3)}$$

Q – ирэх жилийн түүхий эдийн хэмжээ

$Q_{(-t)}$ – сүүлийн t дэх жилийн түүхий эдийн хэмжээ

Зах зээлийн нийт хэмжээг бодох шугаман загвар нь тухайн жилийн арилжааны дүнд жилийн өмнөх зах зээлийн нийт дүн 0.7, хоёр жилийн өмнөх дүн 0.2, гурван жилийн өмнөх дүн 0.1 коэффициентээр нөлөөлөх юм.

Бараа, түүхий эдийн үнэ бодох загвар

Түүхий эдийн үнэ зөвхөн инфляцийн түвшнээс хамаарна.

$$P = (1+i) (0.7 P_{(-1)} + 0.2 P_{(-2)} + 0.1 P_{(-3)})$$

P – ирэх жилийн түүхий эдийн үнэ

i – ирэх жилийн инфляцийн түвшин $P_{(-t)}$ – сүүлийн t дэх жилийн үнэ

Инфляцийн түвшиний тухайд Монгол банкны инфляцийн түвшинг тооцсон төсөөллийг ашиглаж бараа, түүхий эдийн үнийг тооцооллоо.

Малын гаралтай бараа, түүхий эдийн хувьд гарц хэмжээ нь малын тоо хэмжээнээс шууд хамаардаг. Малаас гарах ноос, ноолуурын гарцыг тодорхойлохдоо **1 хониноос 1.3 кг, 1 тэмээнээс 4 кг ноос, 1 ямаанаас 0.31 кг ноолуур** гарахаар дунджаар тооцдог. Мөн гулуузны жингийн гарцаар **1 адуунаас 154 кг мах, 1 үхэрнээс 182 кг мах, 1 хониноос 23.5 кг мах, 1 ямаанаас 14.8 кг мах, 1 тэмээнээс 305 кг мах** гарахаар дунджаар тооцдог.

Нэг жилд бэлтгэгддэг нийт ямааны ноолуурын 10 хүрэхгүй хувийг дотоодын үйлдвэрүүдэд боловсруулан бэлэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг бол бусдыг нь үйлдвэрийн аргаар угааж, самнаж, биржийн арилжаагаар дамжуулан экспортод гаргадаг.

4.1.1 Зорилтот зах зээл, таамаглал

“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтыг Хөдөө аж ахуй, худалдааны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална гэж заасны дагуу Үйлдвэр, Хөдөө аж ахуйн сайдын 2013

оны А/35 дугаар тушаалаар ноолуур, ноос, А/135 дугаар тушаалаар амьд мал, хүнсний буудай, тосны ургамал, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2019 оны А-409 дүгээр тушаалаар мах, арьс ширийг, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайдын 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн А/668 дугаар тушаалаар биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн жагсаалтад Малын тэжээл болон Үрийн улаанбуудайг нэмж жагсаалтад оруулан баталсан биржээр арилжаалах бараа түүхий эдийн жагсаалтад оруулсан байдаг.

Бирж 2024 оны байдлаар ноолуур, ноос, амьд мал, мах, арьс шир, үр тарианы төрлийн бараа, түүхий эдийн спот гэрээний арилжааг зохион байгуулж байна. Ирэх жилүүдэд эдгээр бараа, түүхий эдийн форвард гэрээг, цаашлаад фьючерс гэрээг нэвтрүүлэхээр ажиллаж байна. Манай улсад одоогоор фьючерсийн гэрээний арилжаа аль ч биржийн зах зээлд хийгдээгүй байгаа бөгөөд Санхүүгийн зохицуулах хорооноос тус гэрээний арилжааны зохицуулалттай зах зээлийг хэрэгжүүлэх нөхцөл, шалгуурыг судлаж байгаа билээ. Биржийн технологийн шинэчлэлт хийгдсэнээр үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэлийн арилжааг зохион байгуулах боломж бүрдэнэ.

“Хөдөө аж ахуйн бирж” ХХК-ийн зах зээлд өрсөлдөх давуу тал нь олон улсын чиг хандлага бүхий таваарын бирж болж зохион байгуулалт, технологийн шинэчлэл хийж арилжих бараа, түүхий эд болон гэрээний төрлийг нэмэгдүүлэх явдал юм. Мөн биржийн арилжааны зах зээлийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, орон нутагт ложистикийн төв байгуулах замаар биржийн салбар нэгжтэй болоход оршино.

Спот гэрээний арилжааны дүнгийн таамаглал

Ямааны ноолуур, хонь болон тэмээний ноосны хувьд биржээр тодорхой хугацаанд арилжиж ирсэн тул зах зээлийн хандлага харьцангуй тогтворжсон гэж үзээд зорилтот арилжааны дүнг тооцохдоо зах зээлийн багтаамж, болон биржийн арилжааны сүүлийн 3 жилийн дундаж дээр тулгуурлан таамаглав.

Спот гэрээний арилжааны дүнг таамаглахдаа ноолуур, ноос, тосны ургамлын хувьд биржийн арилжааны мэдээг, харин хангалттай түүхэн өгөгдөлгүй, эсвэл шинээр арилжих гэж буй хүнсний буудай, мал, мах, арьс шир зэрэг бараа, түүхий эдийн хувьд холбогдох төрийн байгууллагуудын бэлтгэдэг мэдээг ашиглан тооцсон болно.

Спот гэрээгээр арилжих бараа, түүхий эдийн хэмжээ /таамаглал*/

	Хэмжих нэгж	2022	2023	2024	2025*
Ямааны ноолуур	тн	7,788.9	6,183.3	5,863.0	6,023.0
Хонины ноос	тн	15,526.6	9,901.6	6,340.4	8,257.0
Тэмээний ноос	тн	1,692.4	962.5	1,021.0	934.0
Ямааны завод ноос	тн	1,787.8	2,244.5	3,365.4	2,192.0
Хонины завод ноос	тн	17.9	227.7	27.0	30.0
Тосны ургамал	тн	4,990.0	18,632.0	4,422.0	5,495.0

Хүнсний улаанбуудай	тн	-	-	1,878.0	1,000.0
Үрийн буудай	тн	-	-	962.0	1,000.0
Мах	тн	-	-	1,504.9	100.0
Мал	толгой	-	-	34,744.0	6,000.0

Биржээр арилжих спот гэрээний дүн /тэрбум төгрөгөөр, таамаглал*/

	Хэмжих нэгж	2022	2023	2024	2025*
Ямааны ноолуур	тн	984.9	838.2	889.7	774.6
Хонины ноос	тн	25.6	16.2	13.8	14.9
Тэмээний ноос	тн	14.1	7.9	12.6	8.9
Ямааны завод ноос	тн	38.2	47.8	71.3	46.6
Хонины завод ноос	тн	0.21	0.1	0.3	0.03
Тосны ургамал	тн	7.5	30.7	7.6	8.9
Хүнсний улаанбуудай	тн	-	-	0.5	1.5
Үрийн буудай	тн	-	-	1.5	1.5
Мал, мах	тн	-	-	15.8	7.9

4.2 ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ОРЛОГЫН БҮТЭЦ, ТААМАГЛАЛ

Биржийн үйл ажиллагааны орлогын дийлэнх хэсэг буюу 90 гаруй хувийг арилжаа, төлбөр тооцооны шимтгэлийн орлого дангаараа бүрдүүлдэг бөгөөд гишүүнчлэлийн хураамж, “Хөдөө аж ахуйн биржээр арилжсан бараа, түүхий эдийн тодорхойлолт”-ын хөлс, агуулахын итгэмжлэлийн хураамж, дэд системүүдийн ашиглалтын төлбөр зэрэг үйл ажиллагааны орлого зэрэг бусад нэмэлт орлого нь биржийн орлогын дүнд багахан хувь эзэлдэг.

Биржээр арилжих бараа, түүхий эдийн бэлтгэн нийлүүлэлт улирлын чанартай байдгаас хамааран биржийн жилийн орлогын 70-80 хувь нь эхний хагас жилд төвлөрдөг. Гэвч зардлын хувьд арилжааны дүнгээс үл хамаарсан, тогтмол шинжтэй зардлууд байдаг тул жилийн сүүлийн хагаст үйл ажиллагааны зардлыг санхүүжүүлэх орлогын эх үүсвэр дутагдах магадлалтай байдаг.

Арилжааны шимтгэлийн орлого нь арилжааны тоо хэмжээ, үнийн дүнгээс хамаардаг бөгөөд шимтгэлийн хувь хэмжээг Төлөөлөн удирдах зөвлөл тогтоодог. Өнгөрсөн жилүүдэд бирж спот гэрээний арилжаа, зохион байгуулж байсан. Спот арилжааны шимтгэлийг нийт хэлцлийн үнийн дүнгээс тогтоосон хувиар тооцон авдаг бөгөөд төлөвлөгөөт хугацааны спот арилжааны шимтгэлийг таамаглахдаа өмнөх хэсэгт

таамагласан спот арилжааны дүнгээс одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй шимтгэлийн хувь хэмжээгээр тооцон авахаар тооцоолов.

Ямааны ноолуурын хувьд зах зээлийн багтаамжийн 90 гаруй хувийг биржээр арилжиж байгаа. Ямааны боловсруулсан ноолуурыг улсын хилээр нэвтрүүлэх тухай Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 380 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Ямааны ноолуурын боловсруулалт, худалдааны техникийн зохицуулалт”-ыг 2025 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхтэй холбогдуулан биржээр арилжих самнасан ноолуурын арилжаа, төлбөр тооцооны шимтгэлийн хувь хэмжээг 0.62 хувь болгон бууруулах тухай Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2022 оны 17 дугаар тогтоолыг батлуулсан.

Мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 4 дүгээр сарын 19-ний өдрийн “Хууль баталсантай холбогдуулан авах зарим арга хэмжээний тухай” 31 дүгээр тогтоолын хэрэгжилтийг хангах ажлын хүрээнд улсын нөөцөд худалдан авах болон гурилын үйлдвэрүүдэд нийлүүлэх үрийн болон хүнсний улаанбуудайг Хөдөө аж ахуйн биржээр дамжуулан арилжих бэлтгэл ажлыг хангаж, арилжааг зохион байгуулан ажиллаж байна. Тус хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор “Хөдөө аж ахуйн бирж” ХХК-ийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор Хөдөө аж ахуйн биржээр арилжих хүнсний буудайн арилжаа, төлбөр тооцооны шимтгэлийг 2025 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийг хүртэл чөлөөлсөн.

4.2.1 Орлогын төлөвлөлт

Төсөвлөсөн орлогын дүн /мян.төгрөг, таамаглал*/

Бараа, түүхий эдийн нэр	Орлогын дүнгээр		
	2023 оны гүйцэтгэл	2024 оны ХБГ	2025 оны төсвийн санал
Ноолуур	5,249,000.09	6,037,979.94	4,904,420.12
Ямааны завод ноос	153,070.33	228,179.24	149,395.97
Хонины ноос	51,794.71	43,868.67	47,958.70
Тэмээний ноос	25,261.98	40,311.42	28,750.08
Хонины завод ноос	347.71	93.28	88.21
Тосны ургамал	98,151.17	24,258.82	28,490.89
Мал бэлтгэл /хонин толгой/	250.61	-	1,440.00
Мах бэлтгэл	-	-	24,000.00
Үрийн буудай	-	-	4,800.00
Агуулахын орлого	итгэмжлэлийн 4,363.64	1,909.09	545.45

Тодорхойлолтын орлого	10,504.55	7,627.27	7,627.27
Гишүүнчлэлийн хураамж	10,909.09	5,454.55	14,545.45
Экспортын нэг цонхны системийн хураамж	-	24,727.27	4,545.45
Бусад орлого	2,500,000.00		
Дүн	8,135,999.65	6,414,777.55	5,216,607.65

4.3 ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

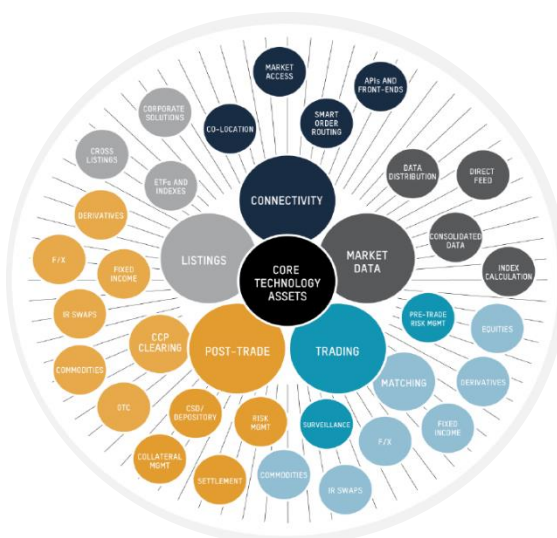
“Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай” хуульд заасан хөдөө аж ахуйн салбарын бараа, түүхий эдийн зах зээлийг зохицуулалттай, зохион байгуулалттай болгох чиг үүргийн хүрээнд дэлхийн жишигт хүрсэн технологийг нэвтрүүлж, орон нутагт биржийн салбар нэгжийг бий болгох замаар бараа, түүхий эдийн бэлтгэн нийлүүлэлтийн ложистикийн сүлжээг сайжруулахад зориулан хөрөнгө оруулалт татахаар төлөвлөөд байна.

4.3.1 Технологийн шинэчлэл

“Цахим хөдөө аж ахуй” бодлогын хүрээнд компанийн 2022-2026 оны Стратеги төлөвлөгөөний Мэдээлэл, технологийн цахим шинэчлэлт хийх зорилгод тусгагдсан, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагч, арилжаанд оролцогчдын хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн, технологи нэвтрүүлэх ажлын хүрээнд арилжаа, төлбөр тооцооны блокчэйн технологийг шинэчлэн ашиглалтад оруулсан бөгөөд бусад дэд системүүдийн нэвтрүүлэлтийг эхлүүлэхээр ажиллаж байна. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хаанаас ч биржийн арилжаанд саадгүй оролцох боломж бүхий мэдээллийн технологийн сүлжээнд холбогдсон хөдөө аж ахуйн салбарын зах зээлд оролцогчдийг биржийн спот арилжаанд идэвхтэй оролцуулах, форвард, фьючерсийн арилжааны системийг нэвтрүүлэх бэлтгэл ажлыг эхлүүлэн ажиллаж байна.

Гэвч компани үйл ажиллагаагаа өргөжүүлж, хөдөө аж ахуйн зах зээлд оролцогчдод бизнесийн эрсдэлээ удирдах үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийг арилжих, олон улсын жишигт нийцэж ажиллахад зах зээлд оролцогчдод хүлээн зөвшөөрөгдсөн арилжаа, клиринг-төлбөр тооцооны цогц систем шаардлагатай байгаа бөгөөд одоогийн биржийн ашиглаж буй арилжаа, төлбөр тооцооны блокчэйн технологи энэхүү шаардлагыг хангаж чадахгүй байна.

Иймд Хөдөө аж ахуйн биржээр үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл арилжих бэлтгэл ажлын хүрээнд клиринг, төлбөр тооцооны олон улсын арга, аргачлалыг нэвтрүүлж, оролцогчдын эрсдлийг бууруулах, төлбөр тооцоог эрсдэлгүй түргэн шуурхай гүйцэтгэхэд зөвлөх үйлчилгээ авах, улмаар өөрийн онцлогт тохируулан, арилжаа, төлбөр тооцоог гүйцэтгэх, өгөгдөл мэдээлэл солилцох, тооцоолол хийх боломж бүхий олон улсын чиг хандлагад нийцсэн технологийн шинэчлэл хийх шаардлагатай.

4.3.2 Ложистикийн сүлжээ

Монгол Улс засаг захиргааны нэгжийн хувьд 21 аймаг, 330 сумдад хуваагддаг. Нийслэл Улаанбаатар хот нь хамгийн олон хүн амтай, хамгийн нягт суурьшилтай хот төдийгүй орон нутгийн болон гадаадын дамжин өнгөрөх худалдаа, тээврийн гол төв нь болдог. Манай улсын өнцөг булан бүрээс Улаанбаатар хот уруу чиглэсэн ачаа, тээвэр хийгдэж байна.

Аймаг, сумдаас тээвэрлэх ачаа, тээвэр болон авто замын сүлжээ харилцан адилгүй байдгаас ачаа, тээврийг оновчтой зохион байгуулахад шаардлагатай орон зайн болон дэвшилтэт шийдэл гаргах, бараа нийлүүлэлт, түгээлтэд тавих хяналт, дэд бүтэц, орчныг бий болгох зайлшгүй шаардлага урган гардаг.

Өөрөөр хэлбэл, худалдаа, тээврийг мэдээллээр хангах замаар бизнесийн хөгжлийг дэмжих, ачаа тээврийн төлөвлөлтийг илүү оновчтой болгох зорилгоор “Ложистикийн төв”-үүдийг байгуулах хэрэгцээ шаардлага урган гарч байна. Иймд “Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого”-ын дагуу түүхий эдийг бэлтгэж, тээвэрлэхэд аймгуудын байршил болон тээвэрлэлтийн сүлжээтэй уялдуулан биржийн салбар нэгжийг бүсчлэн байгуулах, тухайн бүсэд агуулахуудыг байгуулах, 21 аймагт биржийн байнгын бус гишүүн хоршоодтой хамтран ажиллаж, тэдгээрээр дамжуулан ложистикийн сүлжээг хангуулах, бараа, түүхий эдийн мөшгих тогтолцоог бүрдүүлэх шаардлагатай.

4.3.3 2025 оны үйл ажиллагааны төсвийн төсөл

Үндсэн үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	2023 оны гүйцэтгэл	2024 оны төсөв	2024 оны ХБГ	2025 оны төсвийн төсөл	2025 төсөв/ 2024 төсөв
Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлт						
а) АРИЛЖААНЫ ХЭМЖЭЭ	тонн	38,151	27,129	47,234	31,031	114%
Ноолуур	тонн	6,183	6,000	5,863	6,023	100%
Хонины ноос	тонн	9,901	8,700	6,340	8,257	95%
Тэмээний ноос	тонн	963	1,021	1,021	934	91%
Ямааны завод ноос	тонн	2,244	3,159	3,365	2,192	69%
Хонины завод ноос	тонн	227	109	27	30	28%
Тосны ургамал	тонн	18,632	8,140	4,422	5,495	68%
Мал бэлтгэл	амьд мал	-	6,000	7,942	6,000	100%
Мах бэлтгэл	тонн	-	-	1,505	100	-
Үрийн буудай	тонн	-	-	1,798	1,000	-
Хүнсний буудай	тонн	-	-	14,951	1,000	-
б) АРИЛЖААНЫ ХЭМЖЭЭ	тэрбум.төг	941.15	997.72	1,029.47	837.85	84%
Ноолуур	тэрбум.төг	838.19	891.58	889.69	747.66	84%
Хонины ноос	тэрбум.төг	16.19	15.27	13.71	14.99	98%
Ямааны завод ноос	тэрбум.төг	47.83	66.75	71.31	46.69	70%
Тэмээний ноос	тэрбум.төг	7.89	12.59	12.60	8.98	71%
Хонины завод ноос	тэрбум.төг	0.36	0.11	0.03	0.03	25%
Тосны ургамал	тэрбум.төг	30.67	10.98	7.58	8.90	81%
Мал бэлтгэл	тэрбум.төг	-	0.44	0.60	0.45	102%
Мах бэлтгэл	тэрбум.төг	-	-	15.75	7.50	-
Үрийн буудай	тэрбум.төг	-	-	2.78	1.50	-
Хүнсний буудай	тэрбум.төг	-	-	15.43	1.15	-

НИЙТ ОРЛОГО	мян.төг	8,135,999.65	6,244,286.45	6,414,777.55	5,216,607.65	84%
НИЙТ ЗАРДАЛ	мян.төг	4,328,742.93	6,126,798.71	5,457,954.13	4,288,318.40	70%
Татварын өмнөх ашиг	мян.төг	3,807,256.72	117,487.74	956,823.42	928,289.25	790%
ЦЭВЭР (АЛДАГДАЛ)	АШИГ мян.төг	<u>3,426,295.30</u>	<u>105,738.97</u>	<u>861,141.08</u>	<u>835,460.32</u>	790%
Нийт төсөвт төлөх татвар:	мян.төг	869,672.82	665,811.30	675,678.34	600,867.46	90%
а) Орлогын татвар	мян.төг	380,961.41	11,748.77	95,682.34	92,828.92	790%
б) ХХОАТ	мян.төг	130,263.34	174,525.44	155,368.00	139,865.15	80%
в) ЭМНДШ	мян.төг	358,448.07	479,537.09	424,628.00	368,173.38	77%
Нийт ажиллагсдын тоо	мян.төг	36	42	20	22	52%
Нийт цалингийн сан	мян.төг	1,374,801.68	1,998,071.20	1,712,670.46	1,372,760.00	69%
Ногдол ашиг	мян.төг		52,869.48	430,570.54	417,730.16	790%
ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ	мян.төг	163,837.10	470,625.00	377,732.67	-	0%
Борлуулалтын 1 төгрөгт ногдох зардал	төгрөг	0.53	0.98	0.85	0.82	84%

5.1 ЭРСДЭЛИЙН ТӨРЛҮҮД

“Хөдөө аж ахуйн бирж” ХХК байгуулагдсанаас хойш бизнесийн стратегийн хэрэгжилт болон бизнесийн хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөхүйц гадаад, дотоод эрсдэлийн хүчин зүйлсийг удирдах зорилгоор жил болгон Эрсдэлийн удирдлагын төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлж ирсэн. Биржийн үйл ажиллагааны өнгөрсөн жилүүдийн туршлага болон арилжааны үйл ажиллагааны онцлогоос үзэхэд дараах үндсэн 3 төрлийн эрсдэл учирч болзошгүй байдаг.

1. Стратегийн эрсдэл:

- Бизнес төлөвлөгөө хэрэгжихгүй байх;
- Зах зээлийн өөрчлөлт, нөхцөл байдал нийцэхгүй байх;
- Бизнес өсөлт удаашрах, буурах.

2. Зах зээлийн эрсдэл:

- Арилжааны өмнөх: арилжаанд оролцогч гишүүнчлэлийн шаардлага хангахгүй байх, зах зээлийн талаар буруу мэдээлэл тараах;
- Арилжааны үеийн: үнийн манипулаци, дотоод арилжаа, хуурамч арилжаа гэх мэт;
- Арилжааны дараах: арилжаанд оролцогч гэрээний үүргээ биелүүлэхгүй байх, төлбөрийн чадваргүй болох.

3. Үйл ажиллагааны эрсдэл:

- Мэдээлэл технологийн: сүлжээ, арилжааны систем болон тоног төхөөрөмжийн хэвийн ажиллагаа, сүлжээний аюулгүй байдал алдагдах;
- Хүний нөөц: хүний нөөцийн тогтвортой байдал, сургалт, орлон ажиллах байдал алдагдах;
- Аюулгүй байдал: ажлын байр, арилжааны танхим болон мэдээллийн аюулгүй байдал алдагдах;
- Санхүү: үйл ажиллагаа орлого буурах, санхүүгийн хүндрэлд орох.

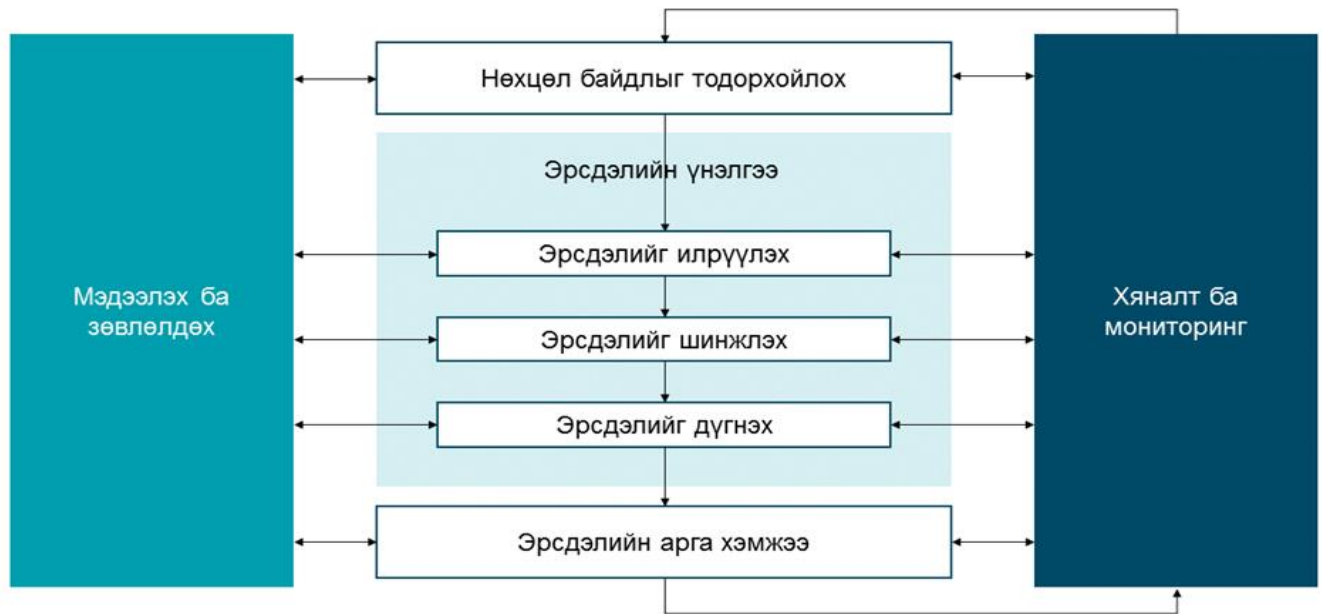
Өнгөрсөн хугацаанд дээрх эрсдэлүүдээс зах зээлийн эрсдэлийг удирдах зорилгоор арилжааны өмнөх үеийн арилжаанд оролцогчийн агуулахын үлдэгдэл болон дэнчин шалгах, арилжааны үед захиалгын үнийн хязгаар тогтоох зэрэг арга хэмжээг авч ажилласан бол үйл ажиллагааны эрсдэлийг удирдах зорилгоор сүлжээний аюулгүй байдлыг сайжруулах, тоног төхөөрөмж шинэчлэх, хүний нөөцийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, тогтмол сургалт зохион байгуулах, арилжааны танхимд дохиолол суулгах, санхүүгийн харьцаануудыг тогтмол хянах зэрэг арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн.

5.2 ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГА

Эрсдэлийн удирдлага нь компанийн үйл ажиллагаанд ямар нэгэн байдлаар саад, аюул учруулах бүх төрлийн үйл явдал, үйлдэл, нөхцөл байдлыг урьдчилан таамаглах, урьдчилсан арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх үйл явц юм.

Биржийн “Эрсдэлийн удирдлагын бодлого 2022-2026” бодлогыг боловсруулан баталсан ба 2017 оноос хэрэгжүүлж эхлэнэ. Эрсдэлийн удирдлагын бодлого нь биржийн үйл ажиллагааны эрсдэлийн удирдлагыг компанийн зүгээс баримтлах бодлогыг тодорхойлох, учрах эрсдэлүүдийг үнэлэх, ангилах, тухайн төлөвлөгөө хэрэгжих хугацаанд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга хэмжээ, хариуцах албан тушаалтан, тайлагналын зарчмыг тодорхойлох, эрсдэлийн удирдлагын дунд болон урт хугацааны үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлэх бичиг баримт юм.

Эрсдэлийн удирдлагын бүдүүвч

Эрсдэлийн удирдлагын бодлогод биржийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж буй эрсдэлүүдийг стратегийн, санхүүгийн, мэдээлэл технологийн, аюулгүй байдлын, хүний нөөцийн, мэдээ мэдээллийн, арилжаа болон дүрэм, журмын гэж ангилан эрсдэл тус бүрд авах арга хэмжээ, харгалзах үнэлгээ, хариуцах албан тушаалтан, хэрэгжилтийг тайлагнах зарчмыг тодорхойлж өгсөн. Эрсдэлийн удирдлагын бодлого нь компанийн бизнес стратегид суурилсан байх бол эрсдэлийн удирдлагын бодлогын дагуу үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, бүтэц, журам, стандарт, мониторинг хийгдэнэ.

Бизнес, улс төр, эдийн засаг болон хууль эрх зүйн орчин дахь өөрчлөлтөөс улбаалан шинээр үүсэх эрсдэлийг удирдах, эрсдэлийн удирдлагын шинэ арга барилыг нэвтрүүлэх зэрэг эрсдэлийн удирдлагын бодлого, стратегийн эрсдэлүүдийн жагсаалтад өөрчлөлт оруулах тохиолдолд Эрсдэлийн удирдлагын хороо санаачлага гаргаж Гүйцэтгэх захирлын тушаалаар шинэчлэн батлах бөгөөд Эрсдэлийн удирдлагын төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах, шинэчлэх тохиолдолд зөвхөн төлөвлөгөөг Гүйцэтгэх захирлын тушаалаар тусад нь батална.